

УДК 342.4-021.272(438)(094.1)

DOI 10.37749/2308-9636-2020-10(214)-4

В. Н. Патlachук,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права,
Національний університет державної фіскальної служби України

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ПОЛЬСЬКИХ КОНСТИТУЦІЙ

У роботі проведено періодизацію процесу розвитку польського конституціоналізму та виділено чотири етапи, протягом яких приймалися конституційні акти. Показано наявність конституційного договору між королем та шляхтою у вигляді Артикулів Генріха Валуа. Проведено розрахунки кількісних показників польських Конституцій, виділено тенденцію збільшення актового матеріалу та приділено основну увагу питанням діяльності Сейму.

Ключові слова: польський конституціоналізм, кількісні показники, компаративний аналіз, Артикули Генріха Валуа, загальна кількість знаків.

Актуальність теми роботи пов'язана з тим, що дослідження проблем конституціоналізму являє собою один із найважливіших векторів юридичної науки. Конституціоналізм є доктриною, яка ставить за мету гарантування свобод людини, її прав, демократію як спосіб правління, а верховенство права являє собою основний принцип взаємодії людини та держави. В умовах кризових явищ, які охопили Україну, виникла необхідність дослідження цієї проблеми через те, що конституційні норми впливають на суспільні відносини та практику державного розвитку. Інтерес до польського конституціоналізму є не випадковим, оскільки багато сторінок історії держави і права України та Польщі співпадають за вектором своєї направленості.

Використання польського досвіду дозволить уникнути помилок та прорахунків на шляху побудови суверенної демократичної правової України та використати ці надбання при вдосконаленні національних конституційно-правових інститутів. При вирішенні даного питання доцільно використати метод кількісної оцінки нормативно-правових актів, який дозволяє провести їх компаративний аналіз та перейти від описового ха-

рактеру до цифрових значень нормативно-правових актів. Виходячи з цього, необхідно провести порівняльний аналіз Конституцій Республіки Польщі та розглянути їх основні положення та причини підготовки.

Аналіз публікацій показує наявність значної кількості літератури, присвяченої цьому питанню, серед якої праці А. Р. Крусян, М. П. Орзіха, П. Б. Стецюка, М. О. Баймуратова, Ю. В. Бауліна, Б. Й. Тищика, В. М. Шаповала, Ю. Бардаха, Б. Леснодорського, М. Пиетрчака, Ф. Скарбека, Е. Г. Луферчика. Незважаючи на наявність цих робіт, існує потреба комплексного розгляду динаміки конституційного процесу Польщі з використанням кількісних показників нормативно-правових актів.

Метою роботи є розгляд причин прийняття основних положень та кількісних показників польських Конституцій.

Викладення матеріалів дослідження необхідно почати з того, що польський конституціоналізм пройшов складний та довгий процес свого розвитку. Першим нормативно-правовим актом, якому були притаманні риси Конституції, були Артикули короля Генріха Валуа. Причиною підготовки даного документа була

необхідність укладення угоди між принцом Генріхом Валуа, який на той момент був спадкоємцем французького престолу, та польською шляхтою, яка бажала зберегти свої права та вольності. Розуміючи складність суспільно-політичної обстановки у Польщі, Генріх Валуа також бажав укріпити свою владу шляхом встановлення чітких повноважень королівської влади. З цієї причини був підготовлений документ, який увійшов в історію держави і права під назвою Артикулів короля Генріха Валуа 1573 р. На зміст цього документа вплинула Велика Хартія вольностей «Magna Carta» 1215 р., в якій знайшов відображення механізм обмеження державної влади через встановлення матеріальних та процесуальних вимог до її реалізації. Розгляд змісту Артикулів показує, що документ складався з преамбули, основної частини, заключних положень та мав 21 пункт. У преамбулі документа вказувалося, що в Артикулах містилися права й обов'язки правителя та населення, а також вказувалося про необхідність підтвердження раніше даних привілеїв.

Як вказує В. М. Скрипнюк, одним із методів, який виявив свою ефективність та продуктивність і активно застосовується в адміністративному праві, є компаративний метод [1, с. 86]. З метою проведення порівняльного аналізу прийнятих у Польщі Конституцій був використаний метод кількісних показників, запропонований О. Л. Копиленко та Б. В. Кіндюком, за яким проведено розрахунки кількості знаків, що знаходяться у різних статтях, главах, розділах, частинах нормативно-правових актів [2, с. 7]. Згідно з даною методикою в Артикулах основна увага була приділена порядку роботи Сейму — 17%, военним питанням — 6,7%, судовій владі — 5,6%.

На підставі цього підходу було проведено розрахунки по кожній з конституцій, які приймалися у Польщі, визначено кількість знаків у їх структурних частинах, виокремлено глави, в яких зосереджено найбільшу та найменшу кількість знаків, що дає змогу виявити питання, яким розробники документів надавали пріоритетного значення (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні показники польських Конституцій

№ з/п	Назва документа	Кіл-ть розд./глав	Кіл-ть ст./арт.	Загал. кіл-ть зн.	Найбільший розділ/кіл-ть зн.
1	Артикули Генріха Валуа 1573 р.	—	18	14640	2480
2	Конституція 3 травня 1791 р.	—	12	27816	8523
3	Конституція Герцогства Варшавського 1807 р.	12	89	17419	3531
4	Конституція Царства Польського 1815 р.	7	165	27281	9153
5	Конституція Польської Народної Республіки 1919 р.	6	96	20445	15786
6	Конституція Республіки Польща 1921 р.	7	126	31905	9743
7	Конституція Польської Республіки 1935 р.	14	81	32326	6273
8	Конституція Польської Народної Республіки 1952 р.	10	91	25099	8025
9	Конституція Республіки Польща 1997 р.	13	243	89524	17589

В юридичній науці загальноприйнятим є виділення чотирьох основних етапів становлення конституціоналізму: I покоління — кінець XVIII ст. — початок XIX ст.; II покоління — період після закінчення Першої світової війни; III покоління — етап після закінчення Другої світової війни; IV покоління — часи після розпаду СРСР. Виходячи з цієї класифікації, до I покоління відносяться польські Конституції: Конституція 3 травня 1791 р.; Конституція Герцогства Варшавського 1807 р.; Конституція Царства Польського 1815 р.

Конституції I покоління. Конституція 3 травня 1791 р. була прийнята в складних суспільно-політичних умовах — громадянській війні між польськими магнатами. На ці події наклався факт агресії зі сторони Пруссії, Російської та Австрійської імперій, які бажали розділити між собою польські землі. На зміст Конституції 1791 р. вплинули ідеї представників природного права, французьких енциклопедистів, положення Конституції США 1787 р., Конституції Франції 1791 р. Як вказує А. Р. Крусян, саме в цей період сформувалися витоки конституціоналізму та саме ідеї справедливості, свободи, загального добробуту, непорушності закону [3, с. 11]. Тому основною ідеєю Конституції 1791 р. було визнання первинності таких елементів як людина, суспільство по відношенню до держави, тому в ній встановлювалася необхідність скасування кріпацтва, надання значного обсягу прав міським жителям, надання гарантій правам та свободам, а також регламентації роботи сейму.

Текст документа складався з 11 розділів, при цьому був відсутній поділ на статті, а також містився перелік законів, які регламентували діяльність воєводських рад, статус уряду, міст та армії. Загальна кількість текстового матеріалу становить 27 816 зн. Найбільша кількість знаків припадає на Розділ «Король. Виконавча влада» — 8523, що становить 31,7% від загального обсягу документа, тобто законодавець приділив значну увагу питанням, пов'язаним із системою управління.

Конституція 1807 р. повинна була забезпечити функціонування державного механізму Герцогства Варшавського, яке проіснувало з 1807 р. по 1813 р. Це державне утворення з'явилося в результаті наполеонівських війн, окупації території Пруссії, з польської частини якої Наполеон створив Герцогство Варшавське. Конституція 1807 р. була написана здебільшого Наполеоном, у ній знайшла відображення значна кількість статей французької Конституції 1791 р., а цивільні відносини регламентувалися Цивільним кодексом Франції. Конституція зафіксувала факт створення незалежної польської держави, правителем якої визнавався король Саксонії Фрідріх Август, проголосила скасування кріпацтва, свободу віросповідання, незалежність судової влади, права та свободи населення. Королю Саксонії надавалися виключні повноваження з призначення посадових осіб керівного складу всіх гілок влади, сенаторів, суддів та у сфері командування військовими підрозділами. Розгляд тексту конституції показує, що вона складалася з 12 розділів, 89 артикулів. Загальна кількість знаків у цьому документі — 17 419, з яких найбільший їх показник — 3531 — міститься у Розділі VII «Воєводські ради та збори». З цього можна зробити висновок, що питання місцевого самоврядування, діяльність сеймиків, муніципальних зборів, порядок обрання депутатів усіх рівнів до органів місцевих законодавчих органів Конституцією Герцогства Варшавського були найбільш регламентованими.

Конституція Царства Польського 1815 р. приймалася в умовах Російської окупації, але за змістом і концептуальними ідеями проголошувала більше свобод, ніж Конституція Герцогства Варшавського. Одним з ініціаторів підготовки Конституції був російський імператор Олександр I, який бажав реалізувати республіканські ідеї на теренах Царства Польського. Завданням Конституції 1815 р. було встановлення державного устрою, системи вищих регіональних органів влади, закріплення прав сейму та сеймиків, судової системи та організації війська, поліції. Правовою основою під-

готовки Конституції став Маніфест Олександра I від 9 травня 1815 р., який обґрунтував приєднання до Росії Герцогства Варшавського. Текст цього документа складався з семи розділів (титулів), 165 статей, які налічують 27 429 зн. Найбільшу увагу автори проєкту приділили проведенню виборів через те, що кількість знаків у Розділі IV «Депутатські вибори» складає 15 786 зн., чи 77,2% від їх загальної кількості — 20 445 зн., при цьому на цей розділ припадає найбільша кількість статей. Низький рівень юридичної техніки цього документа доводиться тією обставиною, що значна кількість статей втратила силу одразу після його прийняття.

Конституції II покоління приймалися в період після закінчення Першої світової війни, в них знайшли відображення процеси демократизації суспільно-демократичного життя країн та закріплювався значний обсяг соціально-економічних прав людини. Виходячи з цієї класифікації, до цієї групи відносяться: Конституція Польської Народної Республіки 1919 р.; Конституція Республіки Польща 1921 р.; Конституція Польської Республіки 1935 р.

Конституція Польської Народної Республіки 1919 р. (Мала Конституція) була прийнята з метою відновлення незалежності та організації захисту держави від більшовицької навали. В країні встановлювалася система державного управління та правопорядку, заснована на доктрині надання диктаторських повноважень Юзефу Пілсудському. Розрахунки кількісних показників цього документа показують, що він складався з 96 статей, об'єднаних у 5 розділів, загальна кількість актового матеріалу налічує 20 445 знаків. Найбільшу кількість знаків вміщує Розділ III — «Сейм Республіки Польща», що становить 20,5% від загальної кількості матеріалу. Отже, автори Конституції Польської Народної Республіки 1919 р. основну увагу приділяли питанням функціонування законодавчої влади. На думку С. Булавіної, прийняття Малої Конституції стало початком розвитку конституційних засад держави, які пройшли складну динаміку від

перших декретів Ю. Пілсудського до конституцій 1921, 1935, 1952 та 1997 років [4, с. 8].

Конституція Республіки Польща 1921 р. була прийнята за ініціативою тодішніх політиків з метою обмеження влади президента на користь парламенту в разі призначення на цю посаду Ю. Пілсудського. Документ складався з преамбули та семи розділів, які об'єднали 126 статей, а загальна кількість знаків налічувала 31 905. Найбільший за обсягом Розділ V «Спільні обов'язки та громадянські права», який налічував 9 743 зн., чи 30,5% від загальної кількості текстового матеріалу, регламентував питання громадянства, військової служби, виховання дітей, права та свободи громадян, іноземців, майна, релігії, припинення громадянських прав.

Конституція Польської Республіки 1935 р. приймалася в результаті кризових явищ та з метою пошуку виходу зі складної суспільно-політичної ситуації. Основною доктриною акта було встановлення сильної президентської влади, яка в умовах тоталітарних режимів фашистської Німеччини та Радянського Союзу могла бути противагою їх впливу та захистити країну від агресії. Цей документ складався з 14 розділів, 81 статті та 32 326 зн., найбільша кількість яких — 6 273 зн., чи 19,4%, припадала на Розділ 4 «Сейм», який складався з 15 статей. Також слід звернути увагу на незначний обсяг повноважень, які Конституція приділяла збройним силам Польщі — 2,7%, що свідчило про нерозуміння авторами проєкту загроз незалежності країни з боку фашистської Німеччини та Радянського Союзу, які в той історичний період почали комплексну підготовку до нової війни.

Конституції III покоління приймалися у період після закінчення Другої світової війни, а в їх змісті знайшла відображення доктрина ліберальної моделі. Формально до цієї групи відносилася Конституція Польської Народної Республіки 1952 р., але вона приймалася в умовах радянської окупації та запроваджувала в країні сталінську модель конституційних правовідносин. Документ пе-

редбачав закріплення диктатури пролетаріату, але в більш м'якій формі в порівнянні з радянською, на якій будувалася діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Автором багатьох положень цього документа був Й. В. Сталін, який, за даними Кшиштофа Персака, особисто вніс до нього п'ятдесят різних поправок, які стосувалися ліквідації експлуаторських класів, співпраці робітників і селян, та викреслив з тексту положення стосовно прав населення на приватну власність та ін. [5, с. 200]. Конституція 1952 р. складалася з 91 статті (артикула), об'єднаних у 10 розділів. Загальна кількість текстового матеріалу складає 28 793 знаків, при цьому найбільшою за обсягом є Глава 7 «Основні права й обов'язки громадян», до змісту якої входять 8 025 зн., чи 27,2% від загального обсягу матеріалу. Тобто автори Конституції приділили основну увагу правам та обов'язкам громадян, які повинні були плідно працювати на побудову в країні соціалістичного ладу.

Конституції IV покоління приймалися після розвалу радянської імперії та відображали новий етап державотворення. Як вказує В. В. Шамрай, основною ідеєю сучасного конституціоналізму є доктрина «обмеженого правління», що дозволяє уникати серйозних колізій конституційно-правових норм [6, с. 31].

У Польщі таким конституційним актом стала Конституція РП 1997 р., яка повинна була забезпечити перехід від соціалістичної моделі до ринкової демо-

кратичної правової держави, стабілізацію національної державності та проголошення курсу вступу до Європейського Союзу. Цей документ містить 13 розділів, кількість статей — 243, а загальна кількість знаків, з яких складається цей нормативно-правовий акт, налічує 89 524 зн. Аналіз отриманих результатів показує, що найбільший обсяг має Розділ 2, який налічує 17 589 зн., розміщених у 57 статтях, що складає 16,6% від загальної кількості матеріалу. Зміст даного розділу складається з п'яти частин: I. Загальні засади; II. Особисті права і свободи; III. Політичні права; IV. Економічні, соціальні і культурні права і свободи; V. Обов'язки. Така деталізація прав та обов'язків пов'язана з історичним досвідом Польщі й перебуванням під окупацією іноземних держав та повним нехтуванням прав людини за часів комуністичного правління.

Наступним етапом дослідження є проведення компаративного аналізу кількісних показників польських Конституцій, який показав, що загальна кількість знаків за цей історичний період змінювалася від мінімального в Артикулах Генріха Валуа — 14640 зн. до максимального — 89524 зн. у Конституції РП 1997 р. При цьому процес зростання кількості знаків не був постійним через те, що цей показник змінювався в достатньо широкому діапазоні. Так, один із локальних максимумів приходить на Конституцію РП 1935 р. — 32326 зн., другий — на Конституцію РП 1921 р. — 31905, третій — на Конституції 1815 р. (рис. 1).

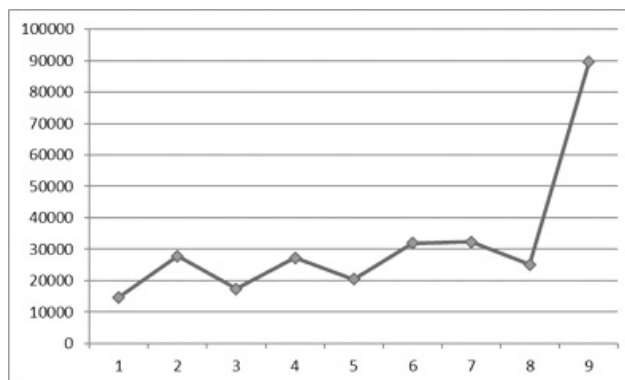

Рис. 1. Динаміка загальної кількості знаків польських Конституцій.

Важливим показником структури конституційних актів є кількість статей (артикулів), яка змінювалася в достатньо широкому діапазоні від 12 у Конституції 1791 р. до 243 у Конституції РП 1997 р. Як вказує Ю. М. Бисага, в змісті Конституції втілюється певна політика держави, прагнення розробників проекту закріпити ті чи інші принципи та політичні цінності [7, с. 38]. Використання системи кількісних показників викриває можливість вирішити це питання шляхом розрахунків, які дають змогу встановити, якому розділу Конституції приділено найбільшу увагу. З метою вирішення даного питання у кожній із Конституцій був виділений розділ, який включає в себе найбільшу кількість знаків. Так, у конституційних актах найбільша увага приділяється діяльності сейму в Конституції 1935 р., Конституції 1919 р. та Артикулам Генріха Валуа. У свою чергу системі прав та свобод громадян відводилася найбільша кількість знаків у Конституції РП 1997 р., Конституції 1952 р. та Конституції 1921 р. Причому необхідно вказати, що в так званій «сталінській» Конституції 1952 р. питання, пов'язані з правами громадян, носили декларативний характер.

Необхідно розрізняти Конституцію як правовий акт і як політичний документ, який має певну соціально-політичну спря-

мованість. Отримані кількісні показники показують, що у Конституції 1815 р. основна увага приділялася порядку виборів, у Конституції 1807 р. — воєводським радам, у Конституції 1791 р. — виконавчій гілці влади.

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки**:

1. В історії польського конституціоналізму було виділено чотири покоління Конституцій: I покоління — кінець XVIII ст. — початок XIX ст.; II покоління — період після закінчення Першої світової війни; III покоління — етап після закінчення Другої світової війни; IV покоління — часи після розпаду СРСР.

2. Показано наявність в історії польського конституціоналізму конституційного договору між королем та польською шляхтою, який отримав назву Артикулів Генріха Валуа.

3. За допомогою методики кількісних характеристик показано, що загальна кількість знаків польських конституційних актів змінювалася від 14 640 зн. в Артикулах Генріха Валуа до 89 524 зн. у Конституції РП 1997 р., тобто в 6,1 раза.

4. Питанням діяльності Сейму була приділена найбільша увага в Конституції РП 1935 р., Конституції 1919 р. та в Артикулах Генріха Валуа.

Список використаної літератури

1. Скрипнюк В. М. Методологія компаративного аналізу в сучасних конституційно-правових дослідженнях. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 62. С. 85—90.
2. Копиленко О. Л., Кіндюк Б. В. Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам'яток права. Юридична Україна. 2016. № 7—8. С. 4—12.
3. Крусян А. В. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Одеса, 2010. С. 40.
4. Булавина С. Конституції Польщі 1921 р. та 1935 р. в українській та польській історіографії. Історико-правовий часопис. 2014. № 1. С. 7—12.
5. Krzysztof Persak. Troskliwy opiekun i swiatly doradca Polski Ludowej — poprawki Jozefa Stalina do Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 roku. PRL. Trwanie i zmiana / red. Dariusz Stola, Marcin Zaremba. Warszawa, 2003. P. 187—209.
6. Шамрай В. В. Конституціоналізм як політико-правова доктрина у порівняльно-історично-му контексті // Национальный юридический журнал: теория и практика. 06.2018. С. 29—31.
7. Бисага Ю. М., Белов Д. М. Політико-правовий аналіз змісту конституції. Форум права. 2008. № 3. С. 36—45.

References

1. Skripnyuk V. M. Methodology of comparative analysis in modern constitutional and legal research. State and law. Legal and political sciences. 2013. Vip. 62. Pp. 85—90.
2. Kopylenko O. L., Kindyuk B. V. Theoretical principles of using quantitative indicators in the study of monuments of law. Legal Ukraine. 2016. № 7—8. Pp. 4—12.
3. Krusyan A. V. Modern Ukrainian constitutionalism: theory and practice. Author's ref. dis. For a scientific degree cand. jurid. Science: special. 12.00.02. Odessa, 2010. P. 40.
4. Bulavina S. Constitutions of Poland in 1921 and 1935 in Ukrainian and Polish historiography. Historical and legal journal. 2014. № 1. Pp. 7—12.
5. Krzysztof Persak. Troskliwy opiekun i swiatly doradca polski Ludowej — poprawki Jozef Stalina do Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 roku. PRL. Tear and change / ed. Dariusz Stola, Marcin Zaremba. Warszawa, 2003. Pp. 187—209.
6. Shamray V. V. Constitutionalism as a political and legal doctrine in a comparative-historical context. National Legal Journal: Theory and Practice. 06.2018. Pp. 29—31.
7. Bisaga Y. M., Belov D. M. Political and legal analysis of the content of the constitution. Law Forum. 2008. № 3. Pp. 36—45.

Патлачук В. Н. Компаративный анализ количественных показателей польских Конституций.

В работе проведено периодизацию процесса развития польского конституционализма и выделено четыре этапа, в течение которых принимались конституционные акты. Показано наличие конституционного договора между королем и шляхтой в виде Артикулов Генриха Валуа. Проведены расчеты количественных показателей польских Конституций, выделено тенденцию увеличения актового материала и уделено внимание вопросам деятельности Сейма.

Ключевые слова: польский конституционализм, количественные показатели, компаративный анализ, Артикулы Генриха Валуа, общее количество знаков.

Patlachuk V. N. Comparative analysis of quantitative indicators of Polish Constitutions.

The process of development of Polish constitutionalism is considered in the work. The first legal act, which had the features of the Constitution were the Articles of King Henry of Valois. The reason for preparing this document was the need to conclude an agreement between the heir to the French throne and the Polish nobility, who wanted to preserve their rights and freedoms. The content of this document was influenced by the Great Charter of Freedoms «Magna Garta» of 1215, which reflected the mechanism of limiting state power through the establishment of material and procedural requirements for its implementation. In order to conduct a comparative analysis of the Constitutions adopted in Poland, the method of quantitative indicators proposed by O. L. Kopylenko and B. V. Kindyuk was used, which calculated the number of signs in different articles, chapters, sections, parts of regulations. According to this methodology, the Articles focused on the work of the Seimas — 17%, military issues — 6.7%, the judiciary — 5.6%.

In jurisprudence, it is common to distinguish four main stages of the formation of constitutionalism: I generation — the end of the XVIII century. — the beginning of the XIX century; II generation — the period after the First World War; III generation — the stage after the end of the Second World War; Generation IV — the time after the collapse of the USSR. Based on this classification, the Polish Constitutions belong to the first generation: the Constitution of May 3, 1791; Constitution of the Duchy of Warsaw of 1807; Constitution of the Kingdom of Poland in 1815.

The Constitutions of the first generation include: the Constitution of May 3, 1791; Constitution of 1807; Constitution of the Kingdom of Poland in 1815.

The constitutions of the second generation were adopted in the period after the end of the First World War, they reflected the processes of democratization of social and democratic life of countries and enshrined a significant amount of socio-economic human rights. Based on this classification, this group includes: the Constitution of the Polish People's Republic of 1919; Constitution of the Republic of Poland of 1921; Constitution of the Republic of Poland of 1935.

The constitutions of the third generation were adopted in the period after the end of the Second World War, and their content reflected the doctrine of the liberal model. Formally, this group included the Constitution of the Polish People's Republic of 1952, but it was adopted during the Soviet occupation and introduced the Stalinist model of constitutional relations in the country.

Generations of the IV generation were adopted after the collapse of the Soviet empire and reflected a new stage of state formation. In Poland, such a constitutional act was the 1997 Constitution of the Republic of Poland, which was to ensure the transition from a socialist model to a market democratic state governed by the rule of law, the stabilization of national statehood and the proclamation of accession to the European Union. The next stage of the study is a comparative analysis of the quantitative indicators of the Polish Constitutions, which showed that the total number of signs during this historical period varied from the minimum in the Articles of Heinrich Valois — 14 640 zn. to the maximum — 89 524 zn. in the Constitution of the Republic of Poland in 1997. An important indicator of the structure of constitutional acts is the number of articles (articles), which varied in a fairly wide range from 12 in the Constitution of 1791 to 243 in the Constitution of the Republic of Poland in 1997.

Key words: Polish constitutionalism, quantitative indicators, comparative analysis, Articles by Heinrich Valois, total number of characters.